

УДК 37.091.212:78:316.485.26

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-1-49>**Ольга ЛУК'ЯНЧЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-5554-0819

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) o.m.lukianchenko@npu.edu.ua

ПОТЕНЦІАЛ МУЗИКИ У ПІДТРИМЦІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ¹

Дослідження присвячене вивченню ролі музики в підтримці резилієнтності (життєстійкості) українських молодших школярів під час воєнного часу. Актуальність дослідження посилюється тим, що молодші школярі є вразливою категорією, для яких військові події призвели до порушення їхніх базових прав на безпеку, освіту та фізіологічне і психоемоційне благополуччя. Тривале продовження війни посилює наслідки травматичного досвіду, спричиняючи відчуття страху, тривожності, самотності, а іноді й гніву у дітей, що вимагає реагування з боку освітньої та соціальної сфер. Аналіз сучасних наукових підходів до феномену «резилієнтність» дозволило виокремити концептуальні рамки, що використовуються у дослідженнях західних та вітчизняних науковців у окресленій проблемі. Базуючись на зарубіжних і вітчизняних дослідженнях автор дотримується тлумачення феномену «резилієнтність» як динамічного процесу успішної адаптації до стресу через інтеграцію внутрішніх (когнітивних, емоційних) і зовнішніх (соціальних, культурних) ресурсів; здатність до повноцінного функціонування відповідно своєму віку через визнання стресу, подолання стресу та самовдосконалення завдяки йому. Музика визначається як один із захисних факторів для підтримки життєстійкості через позитивний вплив на психоемоційний стан дітей, налагодження їх взаємодії, соціальних зав'язків за допомогою колективних музичних практик. В статті теоретично обгрунтовано використання моделі BASIC Ph. для підкреслення дієвості активного залучення дітей до фасилітованих музичних практик. Доводиться потенціал музичних практик (партисипативного музикування, активізації уяви та фантазії через заохочення до створення музичних казок, створення музичного супроводу до уявного майбутнього, танцювальних імпровізацій під музику, колективного співу із рухами), які здатні задіяти одразу кілька ресурсних каналів моделі BASIC Ph. Також представлено початковий етап організації спеціального музичного втручання на базі однієї із шкіл Київської області, спрямованого на підтримку резилієнтності молодших школярів засобами музики.

Ключові слова: резилієнтність, життєстійкість, воєнний час, молодші школярі, фасилітовані музичні воркшопи, модель BASIC Ph.

Olha LUKIANCHENKO,

orcid.org/0000-0002-5554-0819

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) o.m.lukianchenko@npu.edu.ua

THE POTENTIAL OF MUSIC IN SUPPORTING THE RESILIENCE OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN WARTIME: THE UKRAINIAN CONTEXT

The study is devoted to exploring the role of music in supporting the resilience of Ukrainian primary school children during wartime. The relevance of the research is reinforced by the fact that primary school children represent a particularly vulnerable group whose basic rights to safety, education, and physical and psycho-emotional well-being have been violated by the war. The prolonged continuation of hostilities exacerbates the consequences of traumatic experiences, causing feelings of fear, anxiety, loneliness, and sometimes anger among children, which requires an adequate response from the educational and social sectors.

The analysis of contemporary scientific approaches to the phenomenon of “resilience” made it possible to identify the conceptual frameworks employed by both Western and Ukrainian scholars in addressing this issue. Based on foreign and domestic research, the author interprets the phenomenon of resilience as a dynamic process of successful adaptation to stress through the integration of internal (cognitive, emotional) and external (social, cultural) resources; the ability to

¹ Це дослідження було проведено за підтримки Гранту Наукового Товариства імені Шевченко в США (Grants Shevchenko Scientific Society. USA).

function fully according to one's developmental stage by recognizing stress, overcoming it, and achieving personal growth through this process.

Music is defined as one of the protective factors for fostering resilience due to its positive influence on children's psycho-emotional state and its capacity to promote interaction and social connectedness through collective musical practices. The article provides a theoretical justification for applying the BASIC Ph model to emphasize the effectiveness of active engagement of children in facilitated musical practices. The potential of musical activities – such as participatory music-making, stimulating imagination and creativity through composing musical fairy tales, creating musical soundscapes of an imagined future, dance improvisations to music, and group singing with movement – is demonstrated, as these practices can simultaneously activate several resource channels within the BASIC Ph model.

The article also presents the initial stage of organizing a special music-based intervention at one of the schools in the Kyiv region, aimed at supporting the resilience of primary school children through music.

Key words: *resilience, hardiness, wartime, primary school children, facilitated music workshops, BASIC Ph model.*

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року спричинило масштабні руйнування інфраструктури, нещадне насильство, немислимі втрати і потрясіння серед мирного населення, масове вимушене переміщення як усередину країни, так і за її межі. Діти, як найбільш вразлива категорія суспільства, зіткнулися з перерахованими викликами, які посилюються затяжним продовженням війни, спричиняючи порушення їхнього права на безпеку, освіту і благополуччя на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях.

Прямий та опосередкований вплив воєнного часу на психоемоційних стан дітей шкільного віку в усіх регіонах України констатують дані опитування їх батьків, що проводилося аналітичним центром Cedoss у співробітництві з центром GoGlobal Education Foundation у грудні 2022 – лютому 2023 році. Результати опитування засвідчують, що, діти, які перебувають в умовах повномасштабної війни, мають високий рівень тривожності, про який зазначили 42% батьків; 8% батьків часто або постійно спостерігали у своїй дитини почуття смутку, а по 6% – самотність і гнів (Kohut, et al., 2023: 61). Також, за даними UNICEF (2024) приблизно 1,5 мільйонам людей в Україні піддаються ризику депресії та тривоги. Близько 250 000 дітей регулярно стикаються з обстрілами, що робить їх сприйнятливими до ПТСР (UNICEF. Situation Analysis of Children in Ukraine, 2024: 33).

Негативні наслідки війни посилили потребу в комплексному стійкому реагуванні системи освіти підтримувати життєстійкість усіх учасників освітнього процесу, від дітей до педагогічного складу.

Аналіз досліджень. Сутність дефініції «резиліентність» (життєстійкість) походить від латинського (*resilire*) – відскочити. Цей термін використовується в багатьох галузях, і пов'язаний з тим, наскільки добре складні системи прогноуються, адаптуються, відновлюються у контексті основних загроз, несподіванок та катастроф. Відповідно тлумаченню психологічного словника Американської психологічної асоціації (APA, 2018)

resilience – це процес і результат успішної адаптації до важких або складних життєвих ситуацій, за допомогою розумової, емоційної та поведінкової гнучкості та пристосування до зовнішніх та внутрішніх вимог. На процес адаптування до негараздів, впливає ряд факторів, у тому числі те, як люди бачать світ і взаємодіють з ним, доступність та якість соціальних ресурсів, а також конкретні стратегії подолання труднощів.

У вітчизняному дискурсі проблема резиліентності переважно розглядається у психоемоційній площині, психологічному супроводу тих, хто пережив травму за воєнні часи; як процес адаптації до надскладних умов, пов'язаних із війною. Так, когорта науковців на чолі з Л. Руденко та ін. (2023) розглядають психологічні детермінанти резиліентності і визначають її як поєднання відносно стабільної риси й динамічного процесу, що формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, що проявляється через гнучкість та адаптивні патерни реагування на стрес. Автори виділяють ключові особистісні детермінанти стійкості (контроль, самоефективність, оптимізм та відкритість до досвіду) та визначають роль копінг-стратегій як механізмів, які сприяють розвитку стійкості (Rudenko, et al., 2023: 30).

Резиліентність як феномен стійкості психологічних ресурсів представлено у дослідженні О. Литвиненко та ін. (2024). Автори вважають, що наявність особистісної резиліентності забезпечує збереження здоров'я, стресостійкість і пост-стресовий розвиток особистості. В роботі підкреслено значення життєвих цілей, позитивного самоприйняття, взаємин і первинних актуальних здібностей особистості (надії, віри, любові, довіри до себе та оточуючих тощо).

Особливостям прояву резиліентності підлітків, які перебувають в часи війни на території України, присвячено дослідження О. Столярчук (2022). Авторка констатує і аналізує психоемоційні стани підлітків, мотивацію до навчання в екстремальних умовах. Встановлено, що психоемоційні стани підлітків коливаються від пригніченості до акти-

візації ресурсів, проте значна частина демонструє зниження стресостійкості; деякі констатували почуття виснаження та безсилля на тлі хронічної втоми, особливо ті, хто мав досвід перебування в зоні бойових дій чи окупованих територіях. Попри це, зберігається мотивація до навчання.

Певний науковий інтерес викликає дослідження О. Креденцер (2024), в якому сутність «резилієнтності» розглядається з позиції організаційної психології. Дослідницею на основі теоретичного аналізу представлено різні рівні концепту резилієнтності, а саме на рівні організації, команди та окремої особистості (індивідуальну). О. Креденцер охарактеризувала чинники від яких залежить рівень досліджуваного поняття. Так, «на рівні організацій – організаційні процеси, моделі, на рівні команди резилієнтність тісно пов'язана з внутрішньокорпоративними процесами, на рівні персоналу – це організаційна поведінка та професійні характеристики персоналу» (Креденцер, 2024: 133). Дослідниця уточнила погляди західних психологів і підкреслила, що на будь яких рівнях резилієнтність визначається ними як здатність протистояти труднощам, відновлюватися після кризових ситуацій та трансформувати набутий досвід у ресурс подальшого розвитку. В теоретичній площині авторка намагалася з'ясувати кореляцію між індивідуальною резилієнтністю на робочому місці із командною.

Отже, аналіз вітчизняних досліджень за вказаним напрямом дозволяє стверджувати, що у вітчизняному науковому полі поза увагою залишається важливий аспект резилієнтності як здатності людини не тільки переживати згадані виклики та адаптуватися до них, а й використовувати набутий досвід для зміцнення себе, самовдосконалення, тощо. Також бракує вивчення досліджуваного феномену у макросоціальному і культурному вимірах, що є важливою складовою сучасних міждисциплінарних підходів.

Мета статті – на основі аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень узагальнити й уточнити сутність феномену «резилієнтності» в контексті воєнних часів в Україні та визначити можливості музики у підтримці резилієнтності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить аналіз літератури за темою дослідження у західному науковому світі точаться дискусії щодо визначення феномену стійкості в різних площинах, а саме як риси людини, як процесу, і як результату. Один із фундаторів сучасної хвилі розвитку науки про життєстійкість, американська дослідниця Masten (2014), намагалася знайти визначення поняття

«*resilience*», яке б можна було використовувати на всіх рівнях (від молекулярного до рівнів людської поведінки у сім'ї, спільноті чи навіть суспільному контексті, економіці тощо). Так, слідуючи Masten (2014, 2018) «*resilience*», це здатність динамічної системи успішно адаптуватися до порушень, які загрожують життєздатності, функціонуванню чи розвитку цієї системи. Спираючись на погляди Werner (2000), Masten (2014), обґрунтовує появу даного наукового напрямку в психології як відгуку на наслідки Другої світової війни, вказуючи на неймовірно важкий стан дітей, які постраждали від руйнувань як на психологічному так і на фізіологічному рівні, тощо.

Резилієнтність як людська якість, була досліджена когортою авторів Southwick et al., (2014). Вчені вказали, що резилієнтність як якість особистості проявляється у її здатності до реінтеграції, а саме «як усвідомлене рішення рухатися вперед у позитивному ключі і не повертатися в минуле, не піддаватися негативним наслідкам, роблячи висновки із несприятливого досвіду» (Southwick et al., 2014, р. 2). Подібний погляд розвиває Yehuda (2011), наголошуючи, що резилієнтність варто розуміти не як статичну рису, а як процес, у якому людина трансформує негативний досвід у ресурс для подальшого зростання «як рух вперед без повернення назад» (Southwick et al., 2014: 3).

Важливим для нашого дослідження є багатомірний погляд канадійського вченого Ungar (2011) щодо тлумачення «*resilience*», як послідовності системних взаємозалежних взаємодій, за допомогою яких суб'єкти (люди, організми або екосистеми) забезпечують ресурси, необхідні для стійкості в стресових середовищах.

Поєднання цих підходів дозволяє розглядати резилієнтність як багатовимірний феномен, що принципово відрізняється від фізичної міцності або «незламності» неживих предметів. Якщо для матеріального об'єкта стійкість означає нездатність зруйнуватися під дією зовнішніх факторів, то для людини вона проявляється у вмінні не лише витримувати негативні впливи, а й активно інтегрувати отриманий досвід, переосмислювати його та спрямовувати особистісний розвиток уперед. Отже, резилієнтність як феномен особистості можна концептуалізувати як динамічний процес розвитку у супереч несприятливим обставинам, що передбачає використання як внутрішніх так зовнішніх ресурсів на індивідуальному, реляційному та загально-культурному рівнях. Результатом адаптації та управління джерелами стресу або травми є здатність до повноцінного функціонування відповідно своєму віку через визнання

стресу, подолання стресу та самовдосконаленню завдяки йому.

Дослідження Maste, Coatsworth (1998) щодо резиліентності дітей засвідчує про неймовірну здатність саме дітей проявляти життестійкість, не зважаючи на їх вразливість. Також дослідження Jones (2013), Windle (2011), що вивчали здатність адаптації дітей під час військових дій у пост-воєнні часи та під час конфліктів на Балканах, Сирії, Уганді та інших країнах довели, що з одного боку діти і підлітки підвергалися як первинній, так і вторинній травмі, в той же час демонстрували величезний потенціал життестійкості, що дозволяв їм вирости та стати повноцінними особистостями всупереч отриманим під час війни психологічним травмам.

На основі багаторічних досліджень Masten, (2007, 2014) приходиться до висновку, що резиліентність не є рідкісною або «магічною» властивістю окремих людей. А є звичайним і природним процесом розвитку, що ґрунтується на функціонуванні базових адаптивних систем, закладених у самій людині та її соціальному й культурному середовищі (Masten, 2014).

В той же час реакція на стрес та здатність його подолати і стати «сильнішим», «досконалішим» має індивідуальні особливості. Так, одна та ж сама травматична подія може викликати зовсім різні реакції у різних індивідуумів. Як доводить дослідження Windle (2011) існує безліч факторів, які призводять до того, що хтось стає більш або менш стійким, ніж інший. Фактори індивідуальної стійкості у дітей відображають адаптивні системи, що були сформовані в результаті біологічної та культурної еволюції (Masten, 2007). Безумовно, здатність дітей до прояву такої особистісної якості багато в чому залежить від підтримки батьків, спеціальних заходів в рамках системи освіти, суспільної підтримки. До факторів, які дозволяють людям, зокрема дітям, проявляти життестійкість в умовах війни вчені відносять: близькі сімейні відносини (Омельченко, 2023); дружба з однолітками (Jones, 2013); системи винагороди і мотивації, інтелект і виконавські функції, а також культурні системи (Ungar, 2018).

У межах сучасних підходів до вивчення підтримки резиліентності значне поширення набула модель BASIC Ph, розроблена ізраїльським психологом і травматерапевтом Lahad (1993; 2013). Ґрунтуючись на ідеї про те, що кожна людина володіє унікальною комбінацією ресурсів, які активізуються для подолання кризових і стресових ситуацій, вченим було визначено шість основних каналів, які формують індивідуальний стиль

реагування на несприятливі обставини. Зокрема, *Belief* (цінності, переконання, духовність); *Affect* (емоційна сфера, вираження почуттів); *Social* (міжособистісні зв'язки та соціальна підтримка); *Imagination* (творчість, символічне мислення); *Cognition* (раціональне осмислення, інтелектуальні стратегії); *Physiology* (тілесність, сенсорний досвід, фізична активність).

У цьому контексті музичне мистецтво може бути розглянуте як потужний інструмент підтримки резиліентності дітей, оскільки воно здатне задіяти одразу кілька ресурсних каналів згідно моделі BASIC Ph. Так, використання музичного мистецтва, як у формі індивідуального та колективного слухання, так і в партисипативному форматі активує *емоційний канал (Affect)*. Саме спільне музикування, спів, музичні імпровізації надають дітям можливість для безпосереднього вираження та регуляції почуттів, що є ключовим у віці, коли вербальні ресурси ще недостатньо розвинені.

Науково доведено здатність музики посилювати емоційний досвід та відкривати глибші рівні його проживання усвідомлюючи «емоційне значення музичних звуків» (Krumhansl, 2002: 45) та роль музики у підсиленні емоційного впливу візуальних образів (Baumgartner, 2006). В той же час сила і якість емоцій, що викликані музикою залежить як від особливостей самої музики так і її структури, що підтверджено дослідженням Krumhansl (2002) про кореляцію між «музичними емоціями та очікуваними подіями, що звучать у музиці» (Krumhansl, 2002, с. 48).

Музика виступає потужним стимулятором *уяви та символічного мислення (Imagination)*, дозволяючи дітям усвідомити власний досвід та у метафоричній ігровій формі сконструювати його. Як засвідчують попередні дослідження Kenyu, Lukianchenko (2025), музично-творчі практики, що активізують уяву та асоціативне мислення, допомагають дітям в умовах вимушеної міграції, внаслідок війни, трансформувати тривогу й тугу у форми художнього вираження. Дослідниці довели, що завдяки фантазуванню та створенню музичного до супроводу до свого уявного майбутнього у дітей спостерігалось збереження надії на краще майбутнє, формувалось відчуття спільноти, що в свою чергу зміцнювало їх внутрішні ресурси.

Крім того, партисипативні музичні практики дозволили одночасно задіяти і *соціальний ресурсний канал*. Залучення дітей до музичних імпровізацій, створення казкових сюжетів та колективного музикування українськими дітьми, зокрема в Ірландії, стимулювало як їх уяву, фантазію так і сприяло налагодженню комунікації між дітьми

різного віку, гендеру, соціального статусу, які були залучені до музичних воркшопів (Kenny, Lukianchenko, 2025). Під час таких занять діти переживали стан «потoku» (Csikszentmihalyi, 1990, 1997), що дозволило їм бути повністю зануреними у творчу діяльність і сформувати відчуття спільноти. Уява в даному випадку постала не лише як індивідуальний ресурс, але й як інструмент колективного відновлення, адже діти взаємодіяли між собою, обмінювалися творчими результатами і таким чином конструювали простори, де можна було уявити «альтернативні соціальні світи» (Kun, 2005). Залученість до музичних активностей дітей в досліджуваному контексті набуло іншого сенсу ніж створення «музичних виконавських шедеврів», і виступило «як засіб спілкування з іншими, як безмовний спосіб пізнання інших» (Dillon, 2007:165).

Такі музичні практики здатні сприяти відновленню почуття контролю, формуванню відчуття соціальної реальності й допомогли дітям утримувати баланс між теперішнім та уявленим майбутнім, що є надзвичайно важливим для адаптації у нових соціально-культурних умовах (Лук'янченко, 2024) та підтримки резильєнтності. Як зазначає Shank (2016), уява, що активована музичною діяльністю, виступає каналом також для формування ідентичності та дивергентного мислення, а отже створює можливість для переосмислення власного досвіду у формах художнього вираження. У випадку українських дітей, що переживають війну, це означає трансформацію відчуття тривоги та журби у символічні образи – через пісню, танець або колективно створені музичні казки. Отже, фасилітовані колективні музичні практики можуть стати не лише засобом емоційного вираження, а й інструментом зміцнення внутрішніх ресурсів стійкості через творення нових форм надії та життєстійкості.

Поряд з тим, структуроване освоєння музичного матеріалу, спостереження за ритмом та мелодією має потенціал щодо розвитку *когнітивних здібностей дитини (Cognition)*, оскільки в цьому процесі задіяні увага, пам'ять та аналітична здібності. Роль залучення до музичних практик, їх позитивний вплив на розвиток когнітивних процесів та здатності до дивергентного мислення підкреслено у дослідженні когорти вчених Pino, (2024 et, al.). Також в дослідженні Marshall & Hargreaves (2007) було експериментально доведено, що залученість до музики активізує процеси категоризації й формує смислові зв'язки. Так, діти віком 3–5 років демонстрували уміння співвідносити музичні фрагменти з касетами, що містили

їх запис, а пізніше і розпізнавали музичні стилі і співставляли їх із соціальними категоріями людей (Marshall & Shibazaki, 2011). Наприклад, співвідносили рок, джаз, блюз, класику, бароко з їх асоційованими слухачами, відповідно до типу людей за соціальними ролями (вчителями, людьми похилого віку, бізнесменами, спортсменами або байкерами тощо). Це вказує на те, що музичні активності напряду сприяють когнітивним здібностям, що забезпечує гнучкість мислення та здатність до адаптації.

Piccardi et. al (2024) підкреслюють, що не зважаючи на те, чи володіє особистість музичним інструментом чи ні, або вона лише слухач, музика здійснює позитивний вплив на регуляцію її настрою та когнітивні функції. В свою чергу когорта дослідників Toader, C. et. al, (2023) зробили акцент на з'ясуванні впливу музики на емоційний стан людей, розкриваючи нейробіологічні механізми цього процесу. Вчені визначили, що синхронізація зовнішніх ритмів із внутрішніми нейронними осциляторами створює ефект узгодженості між тілесними й емоційними процесами, що підсилює відчуття контролю та стабільності. Отже, через властивості музики та її здатність впливати на нейронні мережі та лімбічну систему, можна не лише регулювати емоційні стани, зберігати психологічну рівновагу й сприяти формуванню адаптивних реакцій на стрес. Що в свою чергу може збагатити підходи до підтримки резильєнтності.

У поєднанні з іншими вимірами музичного досвіду – *Personal*, що відображає внутрішнє задоволення від творчості, та *Cultural*, пов'язаний із відчуттям значущості своїх дій для спільноти, – соціальний канал функціонує як ключовий механізм підтримки. Він допомагає дітям долати почуття ізоляції, зміцнює соціальні зв'язки та формує простір для колективного творення надії. У такий спосіб музика стає не лише інструментом емоційної регуляції, а й засобом соціальної підтримки, що забезпечує психологічну стійкість у надзвичайно травматичних обставинах віни.

Нарешті, слухання музики й особливо активне музикування пов'язане з *фізіологічними аспектами (Physiology)*: ритмічні вправи, спів, рух під музику гармонізують соматичні реакції та знижують напруження.

Враховуючи вищевказані дослідження, які підтверджують потенціал музики та її властивостей позитивно впливати на емоційний стан людини, сприяти підтримці відчуття самоконтролю, концентрації та фокусування, усвідомленню власного «Я» і самоідентифікації в нових обставинах, було започатковано тематичне якісне дослідження

щодо ролі музики в підтримці життєстійкості учнів початкової школи в умовах воєнних дій в Україні. Дана стаття відображає обґрунтування спеціального музичного втручання, проведення якого стало можливим за підтримки наукового товариства Shevchenko Scientific Society (USA) на базі однієї із шкіл Київської області (м. Вишневе). Результати тематичного дослідження знайдуть відображення у подальших публікаціях.

Висновки. Таким чином, через активацію різних ресурсних каналів, описаних у моделі BASIC

Ph, музика забезпечує не лише емоційне розвантаження, а й сприяє формуванню здатності дітей зберігати психічну рівновагу та долати труднощі в умовах стресогенних обставин, осмислювати травматичний досвід та на цій основі становитися сильнішими. Відповідно до моделі BASIC Ph, музика одночасно задіює кілька ресурсних каналів: емоційний (Affect), когнітивний (Cognition), уяви (Imagination) та фізіологічний (Physiology). Така багатоканальна дія робить її особливо ефективним засобом підтримки резилієнтності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Креденцер О. Основні підходи до аналізу поняття «резильєнтність» в сучасній організаційній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. № 3–4 (33). С. 124–134 <https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.11>
2. Литвиненко О., Денчик А., Сердюк Л., Сердюк О. Особистісні ресурси стійкості в умовах невизначеності та криз. *Психологічний часопис*. 2024. 10(2), С. 27–37. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.2.2>
3. Лук'янченко О. Роль музики в процесі адаптації українських школярів в умовах вимушеної міграції: матеріали І Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря (Київ, 3 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 113–117 URL:<https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/2dfcbddb-4631-42df-861e-4d1ddd78b4ca>
4. Омельченко Я. Відновлення сприятливого психоемоційного контакту у родині та актуалізація активної життєвої позиції як базові умови розвитку життєстійкості дітей у військовий час: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Актуальні проблеми психології розвитку особистості (12–15 травня 2023 року). Київ, 2023 С. 78–81 URL:<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054062.pdf>
5. Столярчук О. Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 1. С. 115–120. URL:<https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.22>
6. American Psychological Association. Resilience. Washington, DC: American Psychological Association. 2018. URL: <https://dictionary.apa.org/resilience>
7. Baumgartner T., Lutz K., Schmidt C.F., Jäncke L. The emotional power of music: How music enhances the feeling of affective pictures. *Brain Research*. 2006. №1075 (1). P. 151–164. URL:<https://doi.org/10.1016/j.brainres.2005.12.065>
8. Kenny, A., & Lukianchenko, O. Ukrainian Children Making Music in an Irish School: A Temporary Place to Be?. *Music and Arts in Action*. №9(1). 2025, P. 46–65. URL:<https://www.musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/view/279>
9. Krumhansl C. Music: A link between cognition and emotion. *Current Directions in Psychological Science*. 2002. № 11(1). P. 45–50. DOI: 10.1111/1467-8721.00165
10. Kun J. *Audiotopia: Music, Race, and America*. Berkeley: University of California, 2005.
11. Lahad S. Tracing Coping Resources Through a Story in Six Parts – The 'BASIC-Ph' model. In: *Psychology at School and the Community During Peaceful and Emergency Times*. Tel-Aviv, Levinson-Hadar, 1993. P. 55–70.
12. Lahad M., Shacham M., Ayalon O. The «BASIC PH» Model of Coping and Resiliency -Theory, Research and Cross-Cultural Application. London, 2013.
13. Marshall N., Hargreaves D. J. Musical style discrimination in the early years. *Journal of Early Childhood Research*. 2007 № 5 (1). P. 35–49.
14. Marshall N., Shibasaki K. Two studies of musical style sensitivity with children in early years. *Music Education Research*. 2001. № 13 (2). P. 227–240.
15. Masten A. S. Resilience in developing systems: progress and promise as the fourth wave rises. *Development and psychopathology*. 2007. № 19(3). P. 921–930. URL:<https://doi.org/10.1017/S0954579407000442>
16. Masten A. S. *Ordinary magic: Resilience in development*. The Guilford Press, 2014.
17. Masten A. S., Barnes A. J. Resilience in Children: Developmental Perspectives. *Childre*. 2018. № 5(7). P. 98. URL:<https://doi.org/10.3390/children5070098>
18. Masten A. S., Coatsworth J. D. The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*. 1998. №53(2). P. 205 – 220. URL: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.205>
19. Piccardi L., Palmiero M., Nori R. The Role of Sounds and Music in Emotion and Cognition. *Brain sciences*. 2024. №14(3). P. 192. URL:<https://doi.org/10.3390/brainsci14030192>
20. Pino M.C., Giancola M., Palmiero M., D'Amico, S. The Association between Working Memory and Divergent Thinking: The Moderating Role of Formal Musical Background. *Brain Sci*. 2024. №14. (61). URL:<https://doi.org/10.3390/brainsci14010061>
21. Rudenko L., Druz O., Rodchenko L., Semenets-Orlova I., Velgan O. Psychological Determinants of Resilience: Theoretical Analysis of Personal and Coping Approaches. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*. 2023. №5(61) P. 25–31. URL:<https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.5.4>
22. Shank M. Imagination, Waldorf, and critical literacies: Possibilities for transformative education in mainstream schools'. 2016. *Reading & Writing*. № 7(2), P. 99. URL:<https://doi.org/10.4102/rw.v7i2.99>

23. Southwick S. M., Bonanno G. A., Masten A. S., Panter-Brick C., Yehuda R. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. №5(1). URL:<https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
24. Toader C., Tataru C. P., Florian I.-A., Covache-Busuioc R.-A., Bratu B.-G., Glavan, L. A., Bordeianu, A., Dumitrascu, D.-I., Ciurea, A. V. Cognitive Crescendo: How Music Shapes the Brain's Structure and Function. *Brain Sc.* 2023. №13(10). P. 1390. URL: <https://doi.org/10.3390/brainsci13101390>
25. Jones L. Then they started shooting: Children of the Bosnian war and the adults they become. New York: Bellevue Literary Press, 2013. 352 p.
26. Ungar M. The social ecology of resilience: addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *The American journal of orthopsychiatry*. 2011. №81(1). P. 1–17. URL:<https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>
27. Ungar M. Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*. 2018. Vol. 23 № 4(34). URL:<https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434>
28. UNICEF. Situation Analysis of Children in Ukraine. 2024. URL:<https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/sitan2024>
29. Yehuda N. Music and stress. *Journal of Adult Development*. 2011. № 18(2). P. 85–94. URL: <https://doi.org/10.1007/s10804-010-9117-4>
30. Werner E. E. Through the eyes of innocents: Children witness World War II. Boulder. CO: Westview Press, 2000
31. Windle G. What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*. 2011. № 21. P. 152–169. URL:<https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>

REFERENCES

1. Kredentser, O. (2024). Osnovni pidkhody do analizu poniattia «rezylientnist» v suchasni orhanizatsiinii psykholohii. [Basic approaches to the analysis of the concept of resilience in modern. Organisational psychology]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 3–4 (33). 124–134 <https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.11> [in Ukrainian]
2. Lytvynenko, O., Denchuk, A., Serdiuk, L., & Serdiuk, O. (2024). Osobystisni resursy stiikosti v umovakh nevyznachenosti ta kryz. [Personal Resources of Resilience in Conditions of Uncertainty and Psychological and Crises]. *Psykholohichni chasopys*, 10(2). 27–37. URL:<https://doi.org/10.31108/1.2024.10.2.2> [in Ukrainian]
3. Lukianchenko, O. (2024). Rol muzyky v protsesi adaptatsii ukrainskykh shkoliariv v umovakh vymushenoii mihratsii [The role of music in the process of adaptation of Ukrainian pupils in the context of forced migration]. *materialy I Vseukrainskykh pedahohichnykh chytan pamiati Volodymyra Bondaria (3 zhovtnia 2024 r.)*. Kyiv. 113–117. [Khttps://pf.edu.edu.ua/images/2024site/Konteksty_naukovykh_doslidzhen_V.Bondar_03.10.2024.pdf](https://pf.edu.edu.ua/images/2024site/Konteksty_naukovykh_doslidzhen_V.Bondar_03.10.2024.pdf) [in Ukrainian]
4. Omelchenko, Y. (2023) Vidnovlennia spryiatlyvoho psykhoemotsiinoho kontaktu u rodyni ta aktualizatsiia aktyvnoi zhyttievoi pozytsii yak bazovi umovy rozvytku zhyttiistiikosti ditei u viiskovyi chas. [Recovery of favourable psycho-emotional contact in the family and actualisation of an active life position as basic conditions for the development of children's resilience in wartime]. *materialy Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii. Aktualni problemy psykholohii rozvytku osobystosti (12–15 travnia 2023 r.)*. Kyiv. 78–81. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054062.pdf> [in Ukrainian]
5. Stoliarchuk, O. (2022). Navchannia ta psykhoemotsiinyi stan ukrainskykh pidlitkiv v umovakh viiny v Ukraini. [Learning and Psychological and Emotional State of the Ukrainian Adolescents in the Conditions of War in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia*, 1. 115–120. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.22> [in Ukrainian]
6. American Psychological Association. Resilience. (2018). Washington, DC: American Psychological Association. <https://dictionary.apa.org/resilience>
7. Baumgartner, T., Lutz, K., Schmidt, C.F., Jäncke, L. (2006). The emotional power of music: How music enhances the feeling of affective pictures. *Brain Research*, 1075 (1), 151–164. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2005.12.065>
8. Kenny, A., & Lukianchenko, O. (2025). Ukrainian Children Making Music in an Irish School: A Temporary Place to Be?. *Music and Arts in Action*, 9(1), 46-65. <https://www.musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/view/279>
9. Krumhansl, C. (2002). Music: A link between cognition and emotion. *Current Directions in Psychological Science*, 11(1), 45-50. Retrieved February 11, 2014, from JSTOR. doi: 10.1111/1467-8721.00165
10. Kun, J. (2005) *Audiotopia: Music, Race, and America*. Berkeley: University of California
11. Lahad, S. (1993) Tracing Coping Resources Through a Story in Six Parts – The ‘BASIC-Ph’ model. In: *Psychology at School and the Community During Peaceful and Emergency Times*. Tel-Aviv, Levinson-Hadar, pp. 55–70.
12. Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. (2013) *The "BASIC PH" Model of Coping and Resiliency -Theory, Research and Cross-Cultural Application*. London
13. Marshall, N., & Hargreaves, D. J. (2007). Musical style discrimination in the early years. *Journal of Early Childhood Research*, 5 (1), 35–49.
14. Marshall, N., & Shibazaki, K. (2011). Two studies of musical style sensitivity with children in early years. *Music Education Research*, 13 (2), 227–240.
15. Masten A. S. (2007). Resilience in developing systems: progress and promise as the fourth wave rises. *Development and psychopathology*, 19(3), 921–930. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000442>
16. Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. The Guilford Press.
17. Masten, A. S., & Barnes, A. J. (2018). Resilience in Children: Developmental Perspectives. *Children (Basel, Switzerland)*, 5(7), 98. <https://doi.org/10.3390/children5070098>

18. Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205–220. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.205>
19. Piccardi, L., Palmiero, M., & Nori, R. (2024). The Role of Sounds and Music in Emotion and Cognition. *Brain sciences*, 14(3), 192. <https://doi.org/10.3390/brainsci14030192>
20. Pino, M.C., Giancola, M., Palmiero, M., D'Amico, S. (2024) The Association between Working Memory and Divergent Thinking: The Moderating Role of Formal Musical Background. *Brain Sci.* 14, (61). <https://doi.org/10.3390/brainsci14010061>.
21. Rudenko, L., Druz, O., Rodchenko, L., Semenets-Orlova, I., & Velgan, O. (2023). Psychological Determinants of Resilience: Theoretical Analysis of Personal and Coping Approaches. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 5(61), 25-31. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.5.4>
22. Shank, M. (2016). Imagination, Waldorf, and critical literacies: Possibilities for transformative education in mainstream schools', *Reading & Writing* 7(2), a99. Available at: <https://doi.org/10.4102/rw.v7i2.99>
23. Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
24. Toader, C., Tataru, C. P., Florian, I.-A., Covache-Busuioc, R.-A., Bratu, B.-G., Glavan, L. A., Bordeianu, A., Dumitrascu, D.-I., & Ciurea, A. V. (2023). Cognitive Crescendo: How Music Shapes the Brain's Structure and Function. *Brain Sci*, 13(10),1390 <https://doi.org/10.3390/brainsci13101390>
25. Jones, L. (2013). *Then they started shooting: Children of the Bosnian war and the adults they become*. New York: Bellevue Literary Press, 352 p.
26. Ungar M. (2011). The social ecology of resilience: addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *The American journal of orthopsychiatry*, 81(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>
27. Ungar, M. (2018). Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society* 23 (4):34. <https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434>
28. UNICEF (2024) Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. <https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/sitan2024>
29. Yehuda, N. (2011). Music and stress. *Journal of Adult Development*, 18(2), 85–94. <https://doi.org/10.1007/s10804-010-9117-4>
30. Werner, E. E. (2000). *Through the eyes of innocents: Children witness World War II*. Boulder, CO: Westview Press
31. Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21, 152–169. <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025